

سرشناسه:	ربانی گلپایگانی، علی، ۱۳۳۴
عنوان و نام پدیدآور:	فرق و مذاهب کلامی / نویسنده علی ربانی گلپایگانی
مشخصات نشر:	قم، مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفی ﷺ، ۱۳۹۲
فروست:	پژوهشگاه بین‌المللی المصطفی ﷺ
شابک:	۹۷۸-۹۶۴-۷۷۴۱-۱۷-۰
یادداشت:	چاپ پنجم: ۱۳۸۹ / چاپ ششم / چاپ هفتم: ۱۳۹۳
یادداشت:	چاپ هشتم: ۱۳۹۶ / چاپ نهم: ۱۴۰۰
موضوع:	اسلام - فرقه‌ها
موضوع:	کلام
رده‌بندی کنگره:	BP۲۳۶/ر۲ف۴۱۳۹۲
رده‌بندی دیویی:	۲۹۷/۵
شماره کتابشناسی ملی:	۲۸۱۰۲۳۹

BA۰۰۰۸

حق چاپ برای ناشر محفوظ است

فرق و مذاهب کلامی

مؤلف: علی ربانی گلپایگانی

چاپ نهم: ۱۴۰۰ ش / ۱۴۴۳ق

ناشر: مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفی ﷺ

شمارگان: ۵۰۰

چاپ: چاپخانه دیجیتال المصطفی ﷺ

مراکز پخش

ایران، قم، خیابان معلم غربی (حجّتیّه)، نبش کوچه ۱۸:

تلفن: ۰۲۵ ۳۷۸۳۶۱۳۴ +۹۸ ۲۵ ۳۷۸۳۹۳۰۵ / (داخلی ۱۰۵) تلفکس: ۰۲۵ ۳۷۸۳۹۳۰۵

ایران، قم، بلوار محمد امین، سه راه سالاریه. تلفن: ۰۲۵ - ۳۲۱۳۳۱۰۶

pub_almustafa @

http://buy-pub.miu.ac.ir

miup@pub.miu.ac.ir

باسپاس از دست اندرکارانی که ما را در تولید این اثریاری رساندند.

ناظر فنی: سید محمدرضا جعفری

مدیر انتشارات: مصطفی نوبخت

ناظر گرافیک: مسعود مهدوی

مدیر تولید: جعفر قاسمی ابهری

ناظر چاپ: ایوب جمالی

همه حقوق برای ناشر محفوظ است

با توجه به هزینه‌ها و مشکلات عدیده، هر شخص حقیقی یا حقوقی که اقدام به چاپ، بازنویسی، کپی، تکثیر یا هرگونه برداشت جهت تهیه کتاب و تبدیل آن به جزوه، cd، فایل الکترونیکی pdf، اسکن، عکسبرداری و یا انتشار در فضای مجازی نماید، شرعاً مجاز نمی‌باشد و پیگرد قانونی خواهد داشت.

فرق و مذاهب كلامی

علی ربانی گلپایگانی

مرکز بین المللی
ترجمه و نشر المصطفی ﷺ

سخن ناشر

تحولات اجتماعی و مقتضیات نوپدید دانش‌ها نیازهایی را به وجود آورده است که پاسخ‌گویی به آنها، ایجاد رشته‌های تحصیلی جدید و تربیت نیروهای متخصص را ضروری می‌نماید. از این رو، کتاب‌های آموزشی نیز باید هماهنگ با این دگرگونی‌ها سامان یابد.

جهانی‌شدن و گسترش سلطه فرهنگ غرب در سایه رسانه‌ها، اقتضا دارد که دانش‌پژوهان و علاقه‌مندان به این مباحث، با اندیشه‌های بلند و ارزش‌های متعالی آشنا شوند و هویداست که این مهم جز با ایجاد رشته‌های تخصصی و پدید آوردن متن‌های نو و پربار، گسترش دامنه آموزش و پرورش سازمان‌یافته دانشجویان به سرانجام نخواهد رسید.

بالندگی مراکز آموزشی، در گرو نظام آموزشی منسجم، قانونمند و پویاست. همچنین بازنگری متن‌ها و شیوه‌های آموزشی و به‌روز کردن آنها به افزایش نشاط علمی مراکز آموزشی خواهد انجامید.

حوزه‌های علوم دینی به برکت انقلاب شکوهمند اسلامی، سالیانی است که در اندیشه اصلاح ساختار آموزشی و بازنگری متون درسی‌اند. «**جامعة المصطفی** ص ع آ لله العالمة» به‌عنوان بخشی از این مجموعه که رسالت بزرگ تعلیم و

تربیت طلاب غیر ایرانی را بر عهده دارد، نگارش متن‌های درسی مناسب آموزشی را سرلوحه تلاش‌های خود قرار داده که تدوین و نشر متون درسی در موضوعات گوناگون علوم دینی، بر ایند این تلاش است.

«مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفی ﷺ»، جناب استاد حضرت حجة الاسلام و المسلمین آقای علی ربانی گلپایگانی دام توفیقه که این اثر را پدیدآورده است سپاس‌گزار است و آن را به جویندگان فرهنگ و اندیشه ناب اسلامی پیشکش می‌کند.

مرکز بین‌المللی

ترجمه و نشر المصطفی ﷺ

فهرست مطالب

پیشگفتار..... ۱۹

بخش اول: کلیات

فصل اول: علم فرقه شناسی یا مِلل و نحل ۲۵

الف) نام ها و اصطلاحات ۲۵

ب) موضوع، غایت و روش ۲۷

ج) پیشینه تاریخی ۲۸

د) اقسام کتاب ها ۲۹

خودآزمایی: ۲۹

فصل دوم: حدیث هفتاد و سه فرقه ۳۱

الف) سند حدیث ۳۱

ب) کدام فرقه ها و در چه وقت؟ ۳۲

ج) فرقه ناجیه کدام است؟ ۳۳

د) حدیث سفینه و راه نجات ۳۴

ه) حدیث ثقلین و طریق نجات ۳۵

خودآزمایی: ۳۶

فصل سوم: فرق و مذاهب کلامی اسلامی ۳۷

معیار اسلامی بودن فرق چیست؟ ۳۷

عمده ترین فرق و مذاهب کلامی ۳۹

خودآزمایی: ۴۱

فصل چهارم: نخستین اختلافات ۴۳

اختلاف در مسأله امامت ۴۴

کلامی از امام علی علیه السلام ۴۴

خودآزمایی: ۴۶

بخش دوم: فرقه‌های شیعه

۴۹	فصل اول: تعریف شیعه و فرقه‌های آن
۴۹	شیعه در لغت
۵۰	شیعه در اصطلاح
۵۰	نصّ جلی و خفی
۵۱	شیعه در احادیث نبوی
۵۲	ملاک انشعاب در مذهب شیعه چیست؟
۵۳	فرقه‌های اساسی شیعه
۵۵	خودآزمایی:
۵۷	فصل دوم: تحولات سیاسی و اجتماعی در تاریخ تشیع
۵۷	الف) عصر خلفاء:
۵۷	ب) عصر امویان:
۵۸	ج) از منصور تا هارون:
۵۹	د) از خلافت امین تا واثق:
۶۱	ه) عصر متوکل و پس از آن:
۶۲	و) عصر آل بویه، فاطمیان و حمدانیان:
۶۳	فاطمیان
۶۴	حمدانیان
۶۵	ز) شیعه در عهد سلجوقیان و ایوبیان
۶۶	ح) شیعه در عصر حکومت ایلخانان
۶۸	ط) عصر صفویان و عثمانیان
۷۰	خودآزمایی:
۷۱	فصل سوم: کیسانیه
۷۱	الف) وجه تسمیه
۷۱	ب) کیسانیه و امامت
۷۱	ج) فرقه‌های کیسانیه
۷۲	۱. مختاریه یا کیسانیه خالص
۷۲	۲. حارثیه
۷۲	۳. عباسیه
۷۳	خودآزمایی:
۷۵	فصل چهارم: زیدیه و فرقه‌های آن
۷۵	تعریف اجمالی
۷۶	فرقه‌های زیدیه
۷۶	۱. جارودیه
۷۷	۲. سلیمانیه یا جریریه
۷۸	۳. صالحیه و ابتریه

فهرست مطالب ■ ۹

۷۹	پرسش و پاسخ:
۸۰	خودآزمایی:
۸۱	فصل پنجم: شخصیت علمی و قیام زید بن علی
۸۳	استادان و شاگردان زید
۸۴	آثار علمی زید شهید
۸۵	زید و معتزله
۸۷	آرای کلامی زید شهید
۸۷	ائمه اهل بیت و قیام زید
۸۹	آیا زید دعوی امامت داشت؟
۹۱	بررسی و تحقیق
۹۴	خودآزمایی:
۹۵	فصل ششم: روش فکری و اندیشه‌های کلامی زیدیه
۹۷	صفات خداوند
۹۸	حسن و قبح عقلی و عدل الهی
۹۸	انسان و اختیار
۹۹	حکمت و غایت در افعال خداوند
۱۰۰	حقیقت ایمان و حکم مرتکبان کبائر
۱۰۲	وعد و وعید و شفاعت
۱۰۲	امامت در مذهب زیدیه
۱۰۳	امامت مفضول
۱۰۶	وجود دو امام در یک زمان
۱۰۸	فلسفه امامت
۱۰۹	روش تعیین امام
۱۱۰	تقیه در مذهب زیدیه
۱۱۲	خودآزمایی:
۱۱۳	فصل هفتم: قیام‌ها و حکومت‌های زیدی
۱۱۳	الف) قیام‌ها
۱۱۳	۱. قیام و شهادت زید
۱۱۴	۲. قیام و شهادت یحیی بن زید
۱۱۴	۳. قیام نفس زکیه
۱۱۶	۴. قیام ابراهیم بن عبدالله
۱۱۶	۵. شهید فخر
۱۱۷	۶. یحیی بن عبدالله
۱۱۷	۷. قیام ابن طباطبایا
۱۱۷	۸. محمد بن محمد بن زید
۱۱۸	ب) حکومت‌های زیدیه

۱۱۸	۱. حکومت زیدیه در مغرب
۱۱۹	۲. دولت زیدیه در یمن
۱۲۰	۳. دولت زیدیه در طبرستان
۱۲۱	خودآزمایی:
۱۲۳	فصل هشتم: اسماعیلیه و انشعابات آن
۱۲۵	تاریخ ظهور
۱۲۵	۱. ناووسیه:
۱۲۵	۲. فطحیه:
۱۲۶	۳. سمیطیه:
۱۲۶	۴. موسویه:
۱۲۶	۵. اسماعیلیه:
۱۲۷	انشعابات و فرق اسماعیلیه
۱۲۷	۱. اسماعیلیه خالص:
۱۲۸	۲. مبارکیه:
۱۲۸	۳. قرمطیه:
۱۲۹	القاب اسماعیلیان
۱۲۹	۱. باطنیه:
۱۲۹	۲. سبعیه:
۱۲۹	۳. تعلیمیّه:
۱۳۰	۴. ملحدّه:
۱۳۰	خودآزمایی:
۱۳۱	فصل نهم: اصول عقاید، دانشمندان و آثار علمی اسماعیلیه
۱۳۱	الف) اصول عقاید
۱۳۱	آفرینش عالم امر و عالم خلق
۱۳۱	امامت و نبوت
۱۳۲	ادوار نبوت و مراتب امامت
۱۳۳	باطنی‌گری و تأویل
۱۳۵	ب) دانشمندان و آثار علمی اسماعیلی
۱۳۷	خودآزمایی:
۱۳۹	فصل دهم: فاطمیان و قرامطه
۱۳۹	نسب فاطمیان
۱۴۱	تعداد خلفای فاطمی
۱۴۲	فاطمیان و نشر آداب و شعائر شیعی
۱۴۳	سرگذشت قرامطه
۱۴۵	شکست و انقراض قرامطه
۱۴۷	رابطه فاطمیان و قرمطیان
۱۴۹	خودآزمایی:

فهرست مطالب ■ ۱۱

۱۵۱	فصل یازدهم: فرقه‌های دیگر اسماعیلیه
۱۵۱	۱. مستعلیه و بُهره
۱۵۳	۲. بُهره داودی و سلیمانی
۱۵۳	۳. نزاریه و آقاخانیه
۱۵۴	حسن صباح و دعوت جدید
۱۵۴	امامت در دعوت جدید
۱۵۵	آثار اسماعیلی الموتی
۱۵۶	خودآزمایی:
۱۵۷	فصل دوازدهم: شیعه اثنا عشریه
۱۵۷	القاب و ویژگیها
۱۵۹	اصول عقاید
۱۶۰	منابع معرفت
۱۶۲	روش بحث در عقاید
۱۶۵	تاریخ پیدایش کلام امامیه
۱۶۶	خودآزمایی:
۱۶۹	فصل سیزدهم: مشاهیر متکلمان امامیه
۱۶۹	۱. هشام بن الحکم
۱۷۱	۲. ابوجعفر احول
۱۷۱	۳. فضل بن شاذان نیشابوری
۱۷۱	۴. حسن بن موسی نوبختی
۱۷۲	۵. شیخ صدوق
۱۷۳	۶. ابواسحاق ابراهیم بن نوبخت
۱۷۳	۷. شیخ مفید
۱۷۵	۸. سید مرتضی
۱۷۶	۹. شیخ طوسی
۱۷۷	۱۰. سدیدالدین حمصی رازی
۱۷۷	۱۱. خواجه نصیرالدین طوسی
۱۷۸	دوره اول
۱۷۸	دوره دوم
۱۷۹	سومین دوره
۱۸۱	۱۲. کمال‌الدین میثم بن علی بن میثم بحرانی
۱۸۱	۱۳. علامه حلی
۱۸۳	خودآزمایی:
۱۸۵	فصل چهاردهم: فرقه‌ی نصیریه
۱۸۵	مقدمه:
۱۸۵	نامگذاری

۱۸۷ فرقه‌ها و گروه‌ها
۱۸۸ عقاید علویان در آثار دیگران
۱۸۹ نویسندگان پیشین
۱۹۰ نویسندگان معاصر
۱۹۱ عقاید علویان از نگاه نویسندگان علوی
۱۹۳ تشیع علویان
۱۹۳ شخصیت‌های علوی و تشیع علویان
۱۹۵ علویان و ظاهر و باطن شریعت
۱۹۶ علویان و التزام به تکالیف دینی
۱۹۷ تحریف و انحراف در آیین علوی
۲۰۰ مخالفت برجستگان علوی با انحرافات و تحریفات در آیین علوی
۲۰۳ خودآزمایی:
۲۰۵ فصل پانزدهم: فرقه شیخیه و کشفیه
۲۰۵ پیشوای شیخیه
۲۰۶ عقاید ویژه احساسی و شیخیه
۲۰۶ الف) معاد
۲۰۶ ب) معراج
۲۰۷ ج) وجود امام عصر
۲۰۷ د) مقام ائمه اطهار <small>علیهم‌السلام</small>
۲۰۷ ه) نیابت خاصه
۲۰۷ شیخیه کرمان
۲۰۸ شیخیه آذربایجان
۲۰۹ چند نقل قول
۲۱۱ کشفیه
۲۱۱ خودآزمایی:

بخش سوم: فرقه‌های کلامی اهل سنت

۲۱۵ فصل اول: اهل سنت و فرقه‌های آن
۲۱۵ کاربردهای اصطلاح اهل سنت
۲۱۷ تاریخ پیدایش اصطلاح اهل سنت
۲۱۸ خودآزمایی:
۲۱۹ فصل دوم: اهل الحدیث و حنبلیه
۲۲۰ تأمل و تحقیق
۲۲۲ خودآزمایی:
۲۲۳ فصل سوم: مذهب اشعریه
۲۲۳ مؤسس مذهب اشعریه

فهرست مطالب ■ ۱۳

۲۲۵	علل روی گردان شدن اشعری از مکتب اعتزال
۲۲۷	تحقیق و بررسی
۲۲۸	روش کلامی اشعری
۲۲۹	نوآوری‌های اشعری
۲۲۹	الف) صفات ازلی خداوند
۲۳۱	ب) صفات خبریه
۲۳۲	ج) حدوث و قدم کلام الهی
۲۳۳	د) خلق افعال و کسب
۲۳۴	خودآزمایی :
۲۳۷	فصل چهارم: تحولات در مذهب اشعری و عقل‌گرایان اشعری
۲۳۷	الف) عکس‌العمل‌ها در برابر اشعری
۲۳۸	ب) تحولات سیاسی و رسمیت یافتن مذهب اشعری
۲۳۸	ج) عقل‌گرایان اشعری
۲۳۹	۱. خیالی و عبدالحکیم
۲۳۹	۲. شیخ محمد عبده
۲۴۰	۳. شیخ شلتوت
۲۴۱	خودآزمایی :
۲۴۳	فصل پنجم: مشاهیر متکلمان اشعری
۲۴۳	۱. قاضی ابوبکر باقلانی
۲۴۴	۲. ابواسحاق اسفراینی
۲۴۴	۳. عبدالملک جوینی معروف به امام الحرمین
۲۴۵	۴. امام محمد غزالی
۲۴۶	۵. فخرالدین رازی
۲۴۷	۶. عبدالکریم شهرستانی
۲۴۷	۷. عضدالدین ایبجی
۲۴۸	۸. سعدالدین تفتازانی
۲۴۸	۹. میر سید شریف گرگانی
۲۴۸	۱۰. علاءالدین قوشچی
۲۴۹	خودآزمایی :
۲۵۱	فصل ششم: مذهب ماتریدیه
۲۵۲	شخصیت و آثار ماتریدی
۲۵۴	اساتید و شاگردان ماتریدی
۲۵۴	استنادان
۲۵۵	شاگردان
۲۵۶	منابع معرفت از دیدگاه ماتریدی
۲۵۶	الف) معرفت حسی

۲۵۷ (ب) معرفت نقلی
۲۵۷ (ج) تفکر و نظر
۲۵۹ روش ماتریدی در علم کلام
۲۶۰ تحقیق و نظر
۲۶۱ چرا ماتریدی شهرت اشعری را کسب نکرد؟
۲۶۲ خودآزمایی:
۲۶۳ فصل هفتم: مقایسه آرای ماتریدی با عدلیه و اشعریه
۲۶۳ الف) صفات خداوند
۲۶۵ ب) کلام الهی
۲۶۶ ج) رؤیت خدا
۲۶۷ د) خلق اعمال و کسب
۲۷۰ ه) ماتریدی و حسن و قبح عقلی
۲۷۲ خودآزمایی:
۲۷۳ فصل هشتم: مشاهیر متکلمان ماتریدیه
۲۷۳ ۱. ابوالیسر محمد بزدوی (۴۲۱- ۴۹۳ ه. ق.)
۲۷۴ ۲. میمون بن محمد نسفی (۴۱۸- ۵۰۸ ه. ق.)
۲۷۴ ۳. عمر بن محمد نسفی (۴۶۰- ۵۳۷ ه. ق.)
۲۷۴ ۴. ابن الهمام (۷۹۰- ۸۱۶ ه. ق.)
۲۷۵ ۵. کمال الدین احمد بن الحسن الرومی الحنفی البیاضی:
۲۷۵ ۶. علی بن سلطان محمد هروی مکی
۲۷۵ ۷. حافظ محمد عبدالعزیز فرهاری (متوفای ۱۲۳۹ ه. ق.)
۲۷۵ ۸. حسین بن محمد طرابلسی (متوفای ۱۳۲۷ ه. ق.)
۲۷۶ ۹. شیخ محمد زاهد کوثری مصری (۱۲۹۶- ۱۳۷۱ ه. ق.)
۲۷۶ خودآزمایی:
۲۷۷ فصل نهم: مذهب طحاویه
۲۷۷ زندگی و آثار طحاوی
۲۷۹ الف) ماهیت ایمان
۲۸۲ ب) ذات و صفات خداوند
۲۸۶ کلام خدا و قرآن
۲۸۷ در مشیت الهی و اختیار انسان
۲۹۰ نتیجه
۲۹۱ خودآزمایی:
۲۹۳ فصل دهم: مذهب وهابیه
۲۹۳ ابن تیمیه و تجدید حنبلیگری
۲۹۴ عقاید ابن تیمیه
۲۹۴ الف) صفات خبریه و گرایش به تجسیم

فهرست مطالب ■ ۱۵

۲۹۵ (ب) حرمت سفر برای زیارت قبور صالحین
۲۹۶ (ج) حرمت ساختن قبّه و بارگاه بر قبور
۲۹۷ (د) توسل به پیامبران و صالحان
۲۹۷ مخالفت علما با ابن تیمیه
۲۹۸ محمد بن عبدالوهاب و تأسیس مذهب وهابیه
۳۰۰ وهابیان و انحراف در توحید
۳۰۲ تحقیق و نقد
۳۰۳ الف) الوهیت و لوازم آن
۳۰۴ (ب) ربوبیت از دیدگاه مشرکان در عصر رسالت
۳۰۷ (ج) قرآن و حقیقت عبادت
۳۱۱ وهابیان و شرک در عبادت
۳۱۴ استاد بوطی و نقد وهابیه
۳۱۵ خودآزمایی:

بخش چهارم: مذاهب و فرق کلامی دیگر

۳۱۹ فصل اول: خوارج
۳۱۹ واژه شناسی
۳۲۰ تاریخ و علل پیدایش
۳۲۲ فرقه‌های خوارج
۳۲۲ ۱. مُحکمه یا حروریه
۳۲۳ ۲. ازارقه
۳۲۳ ۳. نجدات
۳۲۳ ۴. بیهسیه
۳۲۳ ۵. عجارده
۳۲۳ ۶. ثعالیه
۳۲۳ ۷. صفریه
۳۲۴ ۸. أباضیه
۳۲۴ مؤسس مذهب أباضیه
۳۲۵ تطورات تاریخی
۳۲۶ عقاید کلامی أباضیه
۳۲۸ خودآزمایی:
۳۲۹ فصل دوم: جهیمیه
۳۲۹ الف) جبرگرایی مطلق
۳۳۰ (ب) ایمان و معرفت
۳۳۱ (ج) صفات خداوند و تعطیل
۳۳۱ (د) حدوث علم الهی
۳۳۲ (ه) فنای بهشت و دوزخ

۳۳۳ عقاید دیگر جهنم
۳۳۴ خودآزمایی :
۳۳۵ فصل سوم: ضراریه، نجّاریه و کرامیه
۳۳۵ ۱. ضراریه
۳۳۶ ۲. نجّاریه
۳۳۷ ۳. کرامیه
۳۳۸ تجسیم و تشبیه :
۳۳۹ قیام حوادث به خداوند
۳۳۹ کرامیه و مذاهب کلامی دیگر
۳۴۰ خودآزمایی :
۳۴۱ فصل چهارم: فرقه‌ی مرجئه
۳۴۱ واژه شناسی
۳۴۲ تاریخ پیدایش
۳۴۲ اصطلاحی دیگر
۳۴۳ خطای مرجئه
۳۴۴ إرجاء، اخلاق و سیاست
۳۴۵ خودآزمایی :
۳۴۷ فصل پنجم: فرقه قدریه
۳۴۷ تاریخ پیدایش و رهبران آنها
۳۴۸ قدریه و امویان
۳۴۹ قدریه و افعال اختیاری انسان
۳۴۹ صواب و خطای قدریه
۳۵۰ نکات پایانی
۳۵۱ خودآزمایی :
۳۵۳ فصل ششم: مذهب معتزله
۳۵۳ تاریخ پیدایش
۳۵۴ وجه تسمیه معتزله
۳۵۵ روش فکری معتزله
۳۵۶ معتزله بصره و بغداد
۳۵۷ اصول مذهب معتزله
۳۵۷ الف) اصل توحید
۳۵۹ ب) اصل عدل
۳۶۰ ج) وعد و وعید
۳۶۰ د) المنزلته بین المنزلتین
۳۶۱ ه) امر به معروف و نهی از منکر
۳۶۲ خودآزمایی :

۳۶۳	فصل هفتم: تحولات تاریخی در مذهب معتزله
۳۶۳	عصر امویان
۳۶۴	عصر عباسیان
۳۶۶	دوره اقتدار معتزله
۳۶۷	تلیخ‌ترین دوره معتزله
۳۶۸	معتزله، پس از قرن سوم
۳۶۹	تجدید حیات معتزله
۳۷۱	خودآزمایی:

بخش پنجم: فرقه‌هایی از غلات

۳۷۵	فصل اول: غلو و غالبان
۳۷۶	غلو چیست؟
۳۷۷	موضع ائمه اهل بیت <small>علیهم‌السلام</small> درباره غالبان
۳۷۷	علمای امامیه و تکفیر غلات
۳۷۸	لزوم رعایت اصل اعتدال
۳۷۹	خودآزمایی:
۳۸۱	فصل دوم: فرقه دروزیه
۳۸۱	مقدمه:
۳۸۲	پدیدآوردگان
۳۸۴	داعیان و عالمان برجسته
۳۸۶	شخصیت الحاکم
۳۸۷	وجه تسمیه
۳۸۸	متون و منابع دینی
۳۹۰	دروزیان و الوهیت الحاکم بامر الله
۳۹۳	دروزیان و تناسخ
۳۹۵	دروزیان و تکالیف دینی
۳۹۷	خودآزمایی:
۳۹۹	فصل سوم: فرقه اهل حق
۳۹۹	تاریخ پیدایش و مؤسس اهل حق
۴۰۰	خاندان‌ها یا شاخه‌های اهل حق
۴۰۱	عبادات اهل حق
۴۰۲	شیطان و شارب
۴۰۲	مناطق زندگی اهل حق
۴۰۳	خودآزمایی:

بخش ششم: تبیین برخی اصطلاحات

۴۰۷	فصل اول: حشویه و رافضه
۴۰۷	۱. حشویه
۴۰۸	۲. رافضه
۴۱۰	خودآزمایی:
۴۱۱	فصل دوم: عدلیه
۴۱۱	عدلیه و تفسیر عدل الهی
۴۱۲	اشاعره و تفسیر عدل الهی
۴۱۳	کلامی از سید مرتضی
۴۱۳	خودآزمایی:
۴۱۵	فصل سوم: تفویض و مفوضه
۴۱۵	الف) تفویض انسان به خدا
۴۱۷	ب) تفویض خدا به انسان
۴۱۹	خودآزمایی:
۴۲۱	فصل چهارم: تأویل و مؤولّه
۴۲۲	شیوه‌های تأویل
۴۲۳	روش اهل بیت <small>علیهم‌السلام</small> در تفسیر متشابهات
۴۲۳	روش تفکیک
۴۲۴	خودآزمایی:
۴۲۵	فصل پنجم: صفاتیّه و معطلّه
۴۲۵	موضوع بحث
۴۲۶	عقاید و آرا
۴۲۷	فرضیه نیابت و تعطیل
۴۲۸	خودآزمایی:
۴۲۹	فصل ششم: مشبّهه و مجسمه
۴۲۹	مشبّهه
۴۳۰	مشرکان عصر رسالت و تشبیه
۴۳۱	حشویه و تشبیه
۴۳۱	نسبت تشبیه و تجسیم به بزرگان شیعه
۴۳۳	خودآزمایی:
۴۳۵	فصل هفتم: تفضیلیه و وعیدیه
۴۳۶	یادآوری‌ها
۴۳۷	خودآزمایی:
۴۳۹	فهرست منابع